

*Édes Néném, ne hagyj el!**Pusztakamarási tűnődés anyanyelvünkről*

nyanyelvünkről, a magyar nyelvről fogok szólni és megvallani egyet-mást az utókor nemzedékének. Mi legyen az? – tűnődöm a bőség zavarával küzdve, de még veszélyt is érezve: nehogy valamiképpen a fennhéjázó dicsekvés, a nemzeti elfogultság bűnébe essem. Szakemberek, nyelvészek, antropológusok véleménye szerint sokezernyi az élő nyelvek száma. 1954-ben az UNESCO háromezret tartott nyilván, de már – vagy még – azt sem tagadva, hogy ennél sokkal több is lehetséges. Az emberi beszéd a nyelveknek valóságos csillagrendszerét alkotja tehát, minnek tudatában ép ésszel képtelenség felfuvalkodni, nemzeti gögöt hírelő golyvát növeszteni. Nem lehetséges ez még akkor sem, ha nyelvi csillagunk szőlakóinak számát kerek egymillióra s még hatvanötezerre becsülhetjük.

Mily roppant gazdagság ez! S mily kozmikus magány övezi mégis! Isten őrizzen attól, hogy fogadkozásom ellenére máris fumigálni kezdjem saját finnugor rokonainkat, lappot, finnt, komit, nyenyecet, hisz csupán az indoeurópai nyelvcsalád nagyságát, kiterjedtségét akarom szóvá tenni, amelyet mindenképpen hatalmasnak tartanak. Igaz, a nyelvünket jól beszélő angolszászra még mindig úgy nézünk föl, mintha Picasso festette volna, és csodálatunk mellett a belénk sulykolt sajnálkozást is sóhajba göngyöljük, akárha Mózesként panaszkodnánk az Úrnak: nehéz ajkúak és nehéz nyelvűek vagyunk, kicsi népek lámpalázával szólunk a nagyvilágban még akkor is, ha isteni parancsot kell teljesíteni: *Most azért menjetek! Én leszek a ti szájatok, és megtanítalak arra, hogy mit beszéljetek!* Égő csipkebokornak közepéből minket is megszólított az égnek kiáltó hangja, hogy kelet századaink mélyén született nyelvünk Európa ege alatt lombosodjék, virágozzék, s ragyogtassa föl Arany János-i színeit.

* * *

Biblikus mélységben, isteni szavak fényében időzve nem kerülhetem meg a vallomást: nyelvünk és általában az emberiség nyelveinek csodáját már gyermeki kíváncsiságom, aztán galambősz korom tűnődéseiben is magának az egyetemes létnek, az élet eredetének titkai közé soroltam. Közel negyedszázada, mikor kisunokám kezét fogva mint mesebeli hősök indultunk nagy útra, hogy eljussunk Szavaink Nagyfejedelemségébe, ahol őt anyanyelvének roppant öröksége várja; mikor Maros-parti, mezőszéki és Hargita környéki szógyűjtőgető barangolásaink nem csupán örömmel, kacagással, de bánattal, aggodalommal is eltöltöttek minket; mikor azt tapasztaltuk, hogy közülünk való, kufárelkületű janicsárok pénzért, hatalomért, anyjuk haló porát is, nemzeti nyelvüket is képe-

sek eladni, tehetetlenségünkben és gyöngeségünkben csöppnyi mesébe húzódtunk. Ott minden lehetséges. Az is, hogy nyelvi köntöst és köpönyeget váltó magyarjainkat Istennek fölmutatva elszomorítsuk őt és feddő-fenyítő szavakra készítsük. Ilyenformán vetettem papírra tehát 1977 táján az Úr képzelt rosszalását. Péternek mondta volt közös földi vándorúton: Hebron mellett, a damaszkuszi mezőn bukkantam jó vörös agyagra, amiből az embert teremtettem. Az egyetlen lény, akit felruháztam a szavak erejével, saját hatalmammal tulajdonképpen... Hogy mindéig újrateheremthesse önmagát, valahányszor a megsemmisülés veszélye fenyegeti. Létének forrásául a Napot teremtettem, a külső fényt, értelmének azonban a belső világosságot: a nyelvet, amely gondolatainak, szellemének egyetlen magháza... Tudnia kell tehát: életének célját s értelmét fogja keresni majd ezen a földön, és nem találja meg semmiben... ha belső világosságát, e Második Világmindenségét, Magánkozmoszát föladja, elkótyavetyéli a hiábavalóságok vásárterén. Hiába tanítom én őket arra, hogy mit beszéljenek – ha jó szavaikat elhajtják és szembekacagják szerelmükben az Énekek Énekét. Megijedt Péter. Büntető szándékos van, Uram? Nyüzszíteni fognak és makogni, miként a majmok, mondta szomorún az Isten. Önkifejezés dolgában arra ítéltetek, hogy malomköveket varrjanak össze, és homokból kötelet fonjanak.

Mese volt, véres valónak tapasztalatából keltettem életre. Anyám, Isten nyugtassa meg, mesémet olvasva tán először mondta volt: Miért írsz olyasmit, fiam, ami folyton-folyvást betelik rajtunk? Bukaresti szolgálati évei után hallgasd, ha megszólal, hallgasd Ferenc nagybátyádat! Azt mondja: Vigye dráku a populáris konziliumot, bémentem a székrétárhoz, mondom neki: ha nincs prócsesz verbál, én ámendát a csukakért nem fizetek, nem kapartak az ű kericsiben, én a direktornak károk nem csináltam, megesküszek a papnál is, a Dumnyező úgy büntessen engem!

Milyen beszéd ez, fiam? – lobbant felém anyám rosszallása. – Az ilyenekről írtad, hogy nyelvkárosultak, hát azok is lettek! De még egyebet is írtál: hogy bujdosó vagy. Miért kísérted az Istent, fiam? Miért juttatod eszébe, hogy bujdosással is büntethet? Bánatban, bajban is mosolyos arcán rémület suhant át: valahol az időnek mélyén rám és reánk várakozó borzalmak sejtelve. Egyet botlott akkor a szívem, de magyarul kezdtem hirtelen anyámnak, mondván: Ó, nem úgy volt az, nem akartam én senkit, és kivált nem a Jóistent megbotránkozgatni. Jó barátom és társam a gondban, csak a legnagyobbakhoz mérhető magyar költő halt meg hetvennyolc januárjában, úgy hívták: Nagy László. Gyémántos verseket írt, egyikben így vallott magamagáról:

versben bujdosó haramia vagy

.....
*és izzasz a nyugtalanság mérgeitől
és ítélsz a hűség tövisai közt
és holtig a hűségtől nem menekülsz,
versben bujdosó haramia vagy,*

*kesztyűdet: ötujjú liliomodat
kidobod a szimatoló ebek elé,
vallatják, szívárogo belőle a vér.*

A koporsójánál én is ott álltam rémült-kék szívemmel a kék januári fagyban, mondtam gyászbeszédemet, és tőle kaptam megfelelő szót a búcsúzáshoz: annak, aki versben bujdosónak nevezte magát, csak visszhangja lehetek a fájdalomban – én, *a nyelvében bujdosó.*

Én, azaz MI, valamennyien, akiket idegen hatalmak alatt az erőszakolt asszimiláció sárkánytorkába vetett a történelem. Mi, akik rossz magyar századok legrosszszabbikában, a harmadik évezredbe forduló, vérfoltos legutolsóban ismertük föl újlag is nemzeti létünk megőrzésének legutolsó menedékét: anyanyelvünket, Szavaink Nagyfejedelemségét.

Kezdetben, hogy István királyunk ezeréves állama és Tamási Áron nyelvi ékszerekben is oly gazdag tündérországa – az erdélyi szellemnek nagy seregével együtt – vigasz volt és remény a sorvasztó reménytelenségben. Ám azután, hogy újabb győztes hatalmak megisméltődő hungarocidiumaként váltott hóhérok kényekedvére bíztunk, és kultúránk, nyelvünk végveszélybe jutott: minden Szépségvigaszunkat, minden reményünket, mely az anyaország felé szállott, a pusztaság közösségi létért vívott küzdelemnek rendeltük alá. Égő házban tündérkirálynő sem fésülködik; égszakadásban szünetel a lepkefogás, boldog időknek önfeladt játéka. Vajon hozzá kell-e tenni: nem hadiparancs volt ez! Nem a művészetek sugaras fiainak kézbesített behívóparancs. Közösségi, önvédelmi követelményről kell szólnunk; arról, amit a veszélyes életforma legendás nagy művésze, Hemingway így fogalmazott meg párizsi napjaiban: „Il faut d’abord durer!” Mindenekelőtt fenn kell maradni! Majd azután sok mindenről beszélhetünk.

Fennmaradtunk! Beszélhetünk! Arról is többek közt, hogy az írás öntörvényűsége abszolút-e, vagy fájdalmasan viszonylagos? Hisz kötöttségek rabjaként vívja szabadságharcát. Olyan életműben is, amilyen egy Babitsé például. *Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!* – idézik ars poeticaként indulásának merész nyitányát, s éppoly indokolt az elragadtatás a pálya csúcán felvillanó gondolat fényében: *Nem az énekes szüli a dalt: a dal szüli énekesét.*

De mi a dal? És mi az énekes fogatásának titka? A költő válaszol erre is. Az Úrhoz kiáltozván mondhatja Jónással: *Atyjafiáért számot ad a testvér: nincs mód nem menni above te küldtél.* Babits kozmikus magasságából a földre kell leszállnom: az erdélyi Mezősége, amelynek ha nagyja nem is: sírhantjelöltje vagyok. Ahol énekes szerettem volna lenni, de néma volt a dal; torkavágottan hallgatott, szavai, amelyek nyelvi ékszereim lehettek volna, tatárdúlásban, majd kisebbségi rettegésben szóródtak szerte.

Ezért kellett – és nem árt ma is – elmesélnem keserves küszködéseimet a dalért, hogy befogadjon engem énekesének.

Bocsánatot és megértést kérek. Immár kurta jövőnek nézve elébe engedtessek meg fölébe hajolnom – néhány percig csupán – a hosszadalmas múltnak, mikor Szilveszter

Bálintként a világra jöve nemhogy szólni: még sírni sem tudtam a kék álhalálnak nevezett csecsemőbetegség következtében. Az emlékezés: édesanyámé, Isten nyugtassa meg örök némaságában, amely örökké tartó dallamként tölti el egész lényemet. Mondom hát: miként tanított engem anyám sírni; hogyan próbált kiszakítani a mindenkit megrémítő hallgatásból. „Bálint! Bálintka! Kire haragszol te, hogy nem akarsz sírni? Nincs erőd hozzá, vagy még tudatlan vagy? Nyisd ki már a szemed, figyelj rám is, ne csak magadat hallgasd, aki nem szólsz semmit. Nézd, hogy sírok neked, ha rám néznél, te Bálint, mindjárt kedvet kapnál te is a síráshoz. Nézd, meggyűlik a szememben a könnyem és lecsurog az arcomon, mind reád patakszik, hogy meg se kell már füröszszelek, nézd, ha megrázom a fejem, csupa harmathullás vagyok, és te csak hallgatsz, hallgatsz mint az egekben az Isten... Ó, gyermekem, te gyermek! Meg ne haragudjál, de most fájdalmat kívánok neked, mert nincs semmi fájdalmad, attól akadt el benned a sírás. Ha tévednék, akkor nagyon is fáj valamid, attól bénulhatott meg a torkod, attól az ijesztő kékséged... Ó, te Bálint! Azért hoztalak e világra, hogy én sírjak helyetted? Hogy tiszta formádban ne is láthassalak? Mert a könnyeim függönyén át csak úgy látlak, mint a törött kancsót... kicsi, drága vázát... annak a diribdarabjai röpködnek a szemem előtt... Istenem, mikor foglak már egy tiszta, nyugodt pillantással összegyűjtögetni? Bálintka, kire haragszol te, hogy nem akarsz sírni?”

Így tanított, tanítgatott anyám – mindhiába, mígnem Békasó szívűnek is nevezett, szigorú nagybátyám úgy meg nem rázott, hogy szinte-szinte kimenekült karácsony ablakán az a kicsi, még hófehér lelkem is. Akkor zendítettem rá az oá, oá! kezdetű gyermekindulóra, minek hallatán nagy öröm, nagy zsvaj és lárma támadt körülöttem, és abból leginkább kiütközött Békasó nagybátyám szigora és követelménye: Sírjon a nyavalyás, ne sztrájkoljon itt nekünk! Avagy nem tetszik neki, hogy mezősegi magyarnak született? Orrát fintonítva hallgat, mint a szakadék a lábunk alatt? Mást csináltok majd a helyébe, olyat, aki bőgni fog, a lila keservét, hiszen még a csíkkal is nyöszörög, pedig a víz alatt nehezebb sírni. De még az is, a tó fenekén is tudja a kötelességét. Hát akkor mi...

Igen, MI. A Holt-tenger árva magyarjai – ide akart nagybátyám kilyukadni. Közös vágyunkhoz, mint később, hogy fölcseperedtem, én is megtudhattam: a panasz jogához, sorsunk elsiratásához. Talán ez a sejtelem súgta anyám szavait is, mikor így szólt végül: Áldott legyen a Gonosz, ki a gyermekeinket sírni megtanítja.

Rég volt. Igaz volt. Néha eltűnődöm azon, amivel Kálvin-drámám írásakor – a hetvenes évek elején – sokat foglalkoztam. Ez a predestináció, az eleve elrendelés tana. Ama kék álhalál után, hat évtized múltán, Amerikában, a bostoni, szemem világát mentő műtėti kísérlet után, betegágyban emlékezőn mindenekre, mik oly messzire vetettek engem a szülőfalutól, Kálvin szavai is eszembe jutottak: „Márpedig ha Isten akarata, melynek az oka önmagán kívül nem látható és nem is kereshető... egyeseket elválaszt egymástól... akkor hiába való képzelődés az, hogy ki-ki önmaga a saját állapotának előidézője.”

Anyám sírása. Betegágyamban 1990 májusában hallgattam Bolton városában, Nyárádi Elemér barátom vendég- és betegmarasztaló, szívmeleg házában. MIÉRT KELL NEKED OLYASMIT ÍRNI...?

Vissza a sírás fájdalmától a baj-bánat, szenvedés kimondásának jogához és írói kötelességéhez. Panaszos hang és könny ehhez nem elegendő. Elemi iskolánk százkötetes könyvtárának minden betűjét fölcipegetve, Jókai, Mikszáth és Gárdonyi szellemialától megbódultan írogatni kezdtem, aztán egyszer azon kaptam magam, hogy a becsvágy széljárásaiban bizakodó vitorláim összehuttyantak. Nagynénem, Székely Ilona gróf Bánffy Miklósnál volt szobalány Kolozsvárott. Az Erdélyi Helikon folyóiratnak egy példányát hozta haza nekem harmincnyolc táján cukorka, mézeskalács helyett vásárfiaként, bár nem tudta, hogy gyémántköves ékszer az, és varázslatába szédülten döböntem rá a korábban alig érzékelt valóra. Hogy nem szavaink erdőrengetegébe, csak gyér, szórványmagyar bokrosába születtem, az anyanyelv diribdarabjai közé, ahol minden, miből a legkisebb írónak, költőnek is föl kell ruházkodnia: csupa maradvány, foltnak való, szalagvég, elhullatott kacat, s közöttük itt-ott, múltunk évezreideiről tanúskodó, tört ragyogásban az *Ómagyar Mária-siralom* mondatmaradványai... Hát akkor el innen, mihamarabb a gyér bokrok alól! Szárnyas paripát adni mindenáron a gyalogos sírás alá, különben csak Árpád-kori sóhaj leszünk az Árpád-ház évszázadait igazoló templomainkban.

Arany János *Toldija* tartott ébren akkoron, hosszú téli éjszakákon is. Nyelvünk erdőzúgását hallgattam benne. Miután végigborzongtam a réti farkasokat, és Benke hűségében apámra ismertem, miután karizmait a Miklóséival összemértem, azzal kötött le tizedszer is, ami... növekvő hiányérzetemet enyhítette: beszélni tanított. A lehetetlen sajogó kísértéseit éreztem: fölszippantani szavanként a teljes remekművet, utolsó jelzőjét is eltárolni üres kamráinkba. Friss szerzeményem: új szavaim birtokában, szüleim, testvéreim között nyelvi többletem miatt a magánynak is enyhe szorongásával reggelenként úgy ébredtem, mint álruhás királyfi, akinek titkos küldetése van: megváltani a senyvedő nyelvet, kimenekíteni a romlás boszorkányátkából. Képzeldék, kedves olvasóim! – először és utoljára Pusztakamárán még lapot is indítottam, zsenge szövegeimet irkalapokon sokszorosítva, a templom környékén tövises ághegyre tűzve, bokorba rejtve terjesztettem olvasóim nyelvi gyarapodása végett. „Valaki röpcédula szórja” – mondta egy idő után a segédjegyző, s épp velem fordította románra a versformát utánzó, féllábú hexametereket. „Hát ez nagyon szépek – mondta azután –, nincsen benne politika. Csak aztat publikálják, hogy valaki megbolondult.” Boldogan nyargaltam hazafelé – sikeres műfordítóként is.

Komolyra fordítván a szót: olyan időben történt ez, mikor Észak-Erdély Magyarországhoz tartozott, minek folytán Dél-Erdélyben nyilvánosan magyarul beszélni kökénybokor segédletével: oktalanság volt. Jól tudtam én ezt, s mikor feltételezett bolondként őrmesteri pofonoktól szabadultam meg rövid időre: homályos sejtelem támadt bennem arról, hogy nem is a vakszerence, hanem maga a nyelv, álmatlan éjszakáim öröme és aggodalma, a lényemet betöltő különös nyugtalanság mentett meg a bajtól; valami, aminek nevét nem tudhattam, csak erős vonzását éreztem – olvasmányaim következtében. Ezt a korai, homályos érzést később, amikor *Engedjétek bozzám jönni a szavakat* című könyvem megírtam, egy francia gondolkodó világos, szép szavaival mottóként osztottam meg olvasóimmal. Imi-

gyen: „A Szó, amely Isten, redőiben őrzi az emberi nem történetét az első naptól fogva, s minden nép történetét annak nyelvében, olyan bizonyossággal s oly cáfolhatatlanul, hogy zavarba ejti a járatlanokat és tudósokat egyaránt.” (Jean Pierre–Brisset)

Megjelent hát az imént említett könyvem 1977-ben, mikor immár távoli dőrej, vilámlás jelezte, hogy nagyidő készül, közeleg, jégveréssel, felhőszakadással. Második kiadására tiltás miatt már csak 1991-ben nyílt lehetőségem. Szellemi felügyelőségeinknek nyilván oka volt az aggodalomra. Nyelvi félelmeinkről is szó volt a könyvben.

Sikasszói nagy erdőben morgó medve, fújtató vadkan és koronás gímszarvas. Naphaladáskor barangoltunk ott Lacikával. Megijedt a gyermek, ötéves volt akkor, hozzám bújt dobogó szívvel.

– Ugye, nem félünk, nagytata? – nézett rám rémulten.

– Félni nem árt – mondtam.

– Miért? Miért nem árt?

– Hogy meg ne ijedjünk. Mert ugye jobb félni, mint megijedni.

– Én veled együtt akarok félni – mondta a gyermek. – Akkor nem baj, ha megijedünk.

Gyorsan sötétedett a kék rengetegben, az esthajnalcsillagnak társai sereglettek föl az ég minden irányából. Előkerült a török félhold is, meghintette végig arany fénnel az ezüst fenyőket s a szünetlen csilingelő Bakó patakot. Egy darabig szótalanul ereszkedtünk le a völgybe, ahol Örökmécses Nagymama várt minket, kicsi házban, nagyra nőtt, kéklángszoknyás kandallónk előtt. Mendegélve-baktatva új terveket szövögettünk. Meg kell látogatnunk Dédiéket Pusztakamaráson. Egybegyűlnek a rokonok, köztük a nyelvkárosultak. Ajándékot viszünk nekik: új éneket, régi mondást, üvegecske bort és találós kérdést. Feri bátyánktól, akinek magyar szavai úgy röpködnek mint a vak madarak, prociesz verbál ütközik a szekretárral, azt kérdezzük: No mi az, hogy *malábába*? Micsoda? Hát *malábába*. Nem fogja kitalálni! Ajándékszavunknak a csücske, ezt fogjuk a füle ügyében meglobogtatni. Ő csak bámul, pislog, töri a fejét, mi ketten meg összeölelkezünk, ahogy szoktuk Sikaszóban, rázendítünk az énekre: *Kordován-csiz-malábába!* – Feri bácsinak felcsillan a szeme: Nagy huncutok vagytok, pedig én is tudom, hogy *Kolozsváros olyan város, a kapuja kilenc záros...* Igen? Nahát akkor mutasd, Lacika, lobogtasd meg az ajándék másik csücskét. És rikkantotta máris a gyermek: *tyúvanrajta. Sárgasarkan-tyúvanrajta!* Ez is nagy smekeira! – mondja majd Feri bátyánk, akinek a kedvéért újból kölcsönbe kértük a csizmát kolozsvári Virág Jánostól, összeverjük legénymódra, hull a csokros szegfű róla... és mi minden volt még, minek az emléke csak azzal múlik el, kinek az álmatlan éjszakáit is betölti – vigaszként az elomlott évtizedekért, csodaként, miáltal az ember ógörögös huncutkodással meglophatja isteneit: másodszer is, századszor is megízlelheti réges-régen kiivott poharának édes és keserű ízeit – az emlékezésben.

Mert lám, egy másik hajdani énekes emlékhez is úgy járok vissza, mint a búcsújáró székely Csíksomlyóra. Igaz, valamivel messzibbre megyek: Chicagóba. Az ottani Tulipános Magyar Házba, Isten nyugtassa megálmodóját, Szathmáry Lajost, szorgalom és ragaszkodás működtesse még sokáig, ha meg nem szűnt azóta az

amerikai magyar gyermekek hétvégi, anyanyelvi iskolája, amelynek vendége lehettem. Hogy is volt? Fészekaljnyi zsenge nebuló, egyik-másik székely népi viseletben. Kicsit lámpalázás, csöndes beszélgetés, ismerkedés a messziről érkezett, egyszer-egyszer írónak is nevezett bácsival, aki zongorához ülve próbál elevebb lelket önteni a találkozásba. Na most vigyázatok, gyerekek, nem vagyok egy Bartók, csak voltam – kántor- és tanítójelölt Nagyenyeden a Bethlen Kollégiumban, ahol hegedűt, orgonát meg zongorát is láttam. Hallgassátok csak, mit hoztam nektek a gyergyói havasokból. Pötyögtettem és dúdoltam nektek: *Elment, elment az én párom, le az úton egy fűszálon.*

Le az úton egy fűszálon. Itt megállhatnánk csodálkozni. Ilyen szép-sejtelmesen, a bánatnak és a csöndnek ilyen leheletfinom rezzenetével ki tud még elmenni? Egymagában csak költői lángelme; a népdal viszont közösségi alkotás – titkos, bejárhatatlan birodalma a zsenialitásnak. A nyelvnek is tehát, amely tudósokat és járatlanokat egyaránt zavarba ejt. Ámulattal tölt el bennünket. Gondoljátok el, barátaim: időtlön időközön át nyelvünknek, az árvaságos finnugor-hajtásnak micsoda fáradalma rejlik abban, hogy az elválás, a szerelem szenvedésterhét nem a földre, nem az égre, nem a szelekre, fellegekre, vándorokra, hanem egyetlen fűszálra bízta... Elment a kedves, szívre szakadó bánat a nyomában, s omlás előtt a megrendült lélek egyetlen fűszálnak alig érzékelhető rezdületére bízta bánatát. Nem túlzás azt mondunk, hogy ez a fűszál, mit a kontár becsvágy nyilván lebecsül, a nyelvi közösség képzeletének ez a tollvonása, a jellemző erőnek e zöld villám-rándulása: valóságos megnyilatkozás. A lélek titkainak legbensőbb jele. Homlokunkat a tenyerünkre ejtve érdemes fölébe hajolnunk, eltűnődni a metefora lézersugarán. Ahogy a földnek alacsony szintjéről – fűmagasságból – fölvilan a természeti kép, és fénysebességgel ragadja képzeletünket is új, magasabb dimenzióba. *Elment, elment az én párom...* Halljátok csak a dallamát, gyerekek! Amily bonyolult törvények születték, éppoly egyszerű. Mint a zenei lángelmék alkotásai! Hogy is jellemezhetném? Egyetlen kiszivárgó könnycsepp az emlékezet szeme sarkában. *Le az úton egy fűszálon...* Alig néhány vezénylő, serkentő, ütemet diktáló kézmozdulat után, az *előénekest* kísérve hűséggel már tisztán, vadonatúj hangon énekelték Chicago magyar gyerekei a gyergyói madárlátta ajándékéneket. Miért vajon? Csak sejtelem sugallja nekem újból Babits elmevillanását: a dal szüli énekesét. Valamikor, valahol, történelmi idők mélyén, Tisza partján, avagy Etelközben mai Jefferson Emesék, John Levente Smith-ek, valamint jobbágy Sütő Mihály – nagyapám – őseit épp ez a pentaton dallam gyűjtötte egybe pásztortűz mellé. Könnyű és messze szárnyaló ilyenformán a képzelet, de fejbe kólintó s a szív tájékán jeges érzést keltő volt hallanom és tudomásul vennem, hogy énekes tanítványaim közül jó néhányan csak angolul tudták elmondani, hogy milyen szép szomorú az a gyergyói dallam. Elment a párom, elment anyanyelvünk is, mondta ott és akkor egy-egy tűnődő magyar, én pedig, esetlen vigasztalásként a gyergyói ének záró szavait ismételttem el: *Hogyha elment sej-baj, visszavárom, ölelő karomba zárom.*

* * *

De most gyorsan haza kell szállnom Amerikából. Köztudott, hogy a nyugati magyar diaszpóra nyelvőrző szándéka és küszködése reményteljesebbnek mutatkozott a Kárpát-medencében élő, anyaországon kívüli nemzetrészek sanyarú állapotánál. Fogj bátran tollat! – harsogott folyvást a diktatórikus hatalom, miközben a szabad gondolat magzatgyilkosai azt is számon tartották, vajon helyes-e a napfelkelte – ideológiailag. Isten nyugtassa szegény Szabédi Lászlót, akinek mártíriumával a magyartalanítás vérfoltos napjai kezdődtek Erdélyben. Bizonyos, hogy nyelvünk pusztá létének védelmére kelve sokan úgy próbáltunk már szólni, hogy szégyent ne valljunk az emléke előtt. Biztattuk egymást, ki-ki önmagát is a zord valóságnak kimondására – oly módon persze, hogy jelenkori galádságok ellen a jelenkort állítsuk talpra, nem az utókor fiainak leszármazottait. Hajigáltam hát magam is panaszaimat a kornak falára. Némelykor éppenséggel Bethlen Gábor nagyságos fejedelem urunkhoz szólva Nagyenyeden, 1972-ben, valahogy ilyenformán: „Ne felejtse Kegyelmed, hogy a cuius regio, eius religio törvénye az idők folyamán csak részben módosult, valahogy így: cuius regic, eius linua. Ez utóbbit, román csendőrök – milicistát nem engedélyezett a cenzor –, tehát csendőrök ütsközelében a nyelvünket álmainkba bugyoláljuk. Utcára, sokadalomba, akár a védtelen gyermeket ki nem eresztethetjük... Uraink jól tudják, hogy jövőnk oda van letéve... az iskolák falai közé. Ezért verik széjjel azokat a jogtiprásnak minden eszközével... Mit mondjak, Uram! Ájtatosan meghirdetett jogaink egyebekben is mint akasztott emberek lógnak szederjes orcával az út menti fákon.” Vigyázz, fiam! – rebbent meg újból anyám félelme. – Szája veri meg az embert. Úgy van, és nem jól van! De hová tegyük el akkor az ígét! A lenyelhetetlent, a fullasztót, mely úgy szól: Mondd! 32 esztendő távolából integet vissza rám színházat köszöntő kis írásom homlokáról: Mondd! A jogtiprást! Az elviselhetetlent! Akkor is, ha szájon verő mostohakéz emléke kísért a fenyegető kérdéssel: Mondod még? Mondod még azt a szót? Mondom! A második ütésre elzsibbadt az ajak. Mondod még? Mondom! A harmadikra, negyedikre beszakadt az ínyünk. Mondod még? Mondom! Az ötödikre s a többire beszívtuk az ajkunk; a fogak védelmében sziszegtük: Mondom! Újabb ütestől a szemfogak is meglazultak, ám annál nagyobbat lobbant a gyökércsonkos indulat: Mondom! A dagadt száj – mint minden jogtiprás – konokságnevelő. S a fájdalom végül a száj helyett is szól: Mondom! A szó pedig véres göngyölegben bukik a láb elé a porba. Hát mondd csak! Mondom! A fogamat kiköpve, véretem nyelve mondom, mit elhallgatni már nem lehet. Mondom magamnak és mindazoknak, akiknek hallgatása már nem hallik messze: a bennem konduló nyelvkárosultaknak.

Egyes szám első személyben szólva megbízatás nélkül, tán illetéktelenül cselekedtem, de szolgáljon mentségemre, hogy nem retorikai szándékkal szólok pofonok alatt vallatott sorstársaimról. 1944 őszén, tizenhét évesen velük, ősz hajú presbiterekkel együtt vételeztem magam is büntetésünket román őrmesterünk kemény markából, számlálatlan pofon útján. Varietas delectat! Elénekeled még? Elfújjátok még? Változatos hangerővel ezt a kérdést üvöltözte a képembe. Bűnöm dupla volt a presbiterekéhez képest: ők csak énekelték, én orgonán is játsztam a *Himnusz*t hálaadó

istentisztelet közben, mert három kerek hétre kidugtuk a fejünket a román uralom alól. Huszonegy nap múltán a kicsi honvédsereg kivonult, nagy román sereg bevonult, az őrmester kézhez vett minket. Anyám – Isten nyugtassa meg – jegyzőség ablakán át nézte végig a bűnhődésünket. Hangos sírása jobban fáj nekem a pofonoknál. Otthon elmondta másnap, hogy – miként a kék álhalál idején – könnyeinek függönyén keresztül ide-oda rángó arcomnak csak piros és fehér foltjait látta. Hozzátette még: „Kicsi jószívűség volt abban, hogy az őrmester nem kergetett el engem onnan, hagyta, fiam, hogy a közeledben maradhassak.”

* * *

Sok a stáció, hosszadalmas nyelvünk golgotája.

Szilveszteri szavakkal azt mondhatnám: forog a kerék a talpán, múlnak az évek sok változásban, és játszik velünk a reménység. Fel-feltündöklök, mint '89 karácsonyán is történt például, mikor azt gondolhattuk, hogy a nyelvükben bujdosók örömmükben valósággal az égre csillagzanak föl megnyugvásban és örömben ragyogni. Vége az évtizedekig tartó szellemi böjtölésnek és adventnek. Örömet kiáltó tömegekkel együtt oly hosszú, szájkosaras időn át alázott-gyalázott nyelvünk is kivonulhat az utcákra, terekre, visszaköltözik az utcanevek közé, helységnevtáblákra, hivatalokba. Velünk együtt elnyeri hát szabadságát.

Mi történt mégis? 1990. március 16-án Marosvásárhelyt minden képzeletet felülmúló vakmerőségre vetemedett egy gyógyszerész. A városnak Tudor Vladimirescuról elnevezett negyedében működő 28-as számú gyógyszertár kirakati üvegére a román FARMACIA szó mellé odapingáltatta magyar megfelelőjét is: GYÓGYSZERTÁR. Évtizedek óta tiltott szó lévén ez, hamar szemet szúrt egy éber hazafinak, aki hasonlórú társait az utcára kiabálva nem gyógyszerért, hanem számonkérés végett rontott üvöltözve a csöndes helyiségbe. Vajh ki és mi céllal merte ily galád módon, magyar szóval bemocskolni az uralkodó nemzet méltóságérzetét?! A teret rövid idő alatt hatalmas tömeg lepte el, szónokai is támadtak az ügynek, miközben a gyógyszertárat bezárták, alkalmazottai elmenekültek. Déltájt arról kaptam hírt, hogy az *Infrățirea-Testvériség* nevű téren már ezrek ordibálnak, titkon itatják is a magyar nyelvi támadás folytán lelkileg mélyen megrendült honfiakat. Volt, aki azt is tudta, hogy a budapesti Magyar Televízió forgatócsoportját – Cselényi László vejemet és két munkatársát – súlyosan bántalmazták, a felszerelést összetörték, autójukat felborították. Rohantam tehát magam is a Testvériség irányába, bele az ordibáló, hullámozó tömegbe, amelynek borzalmas hangzavarát egyetlen szóval indokolhattam volna: totemgyalázás történt. A filmező sápadtarcúakat kell hát mihamarabb megtalálnom, még mielőtt elkapják őket és... Mi minden jut ilyenkor az embernek eszébe! Aggodalmamat növelte, hogy a gyógyszertári felirattal mintha már senki nem törődött volna, de mindenki totemgyalázókat keresve nyüszöl, futkorász, kajtat, idegen arcokba bámul, magyar szavak után fülel, engem is hosszan szemügyre vesznek. Káromkodás, ének, nemzeti harci induló, ki ellen? Kik ellen? Szemközt egy toronyblokk, annak a tövéből fölfelé kiabálnak sokan: „Jertek le, bozgorok – ti hazátlanok! – majd adunk tinektek magyar iskolát!” Visszatértem a gyógyszertár bejáratához. Ott már nagyobb tülekedés támadt.

A növekvő hangzavarból helyeslést – jól teszi!, jól teszi! –, biztatást szűrtem ki: „Eliminálni!” Aztán csönd lett. Ötven-hatvan főnyi tömeg meresztette vérvörösen, sárgán égő szemét a kirakatüvegre. Akárha nyilvános akasztást láthattak volna. Közelebb gyűrődva vehettem szemügyre magam is egy rossz arcú férfiút a járdán térdre ereszkedve. Őt figyelték hívei és csodálói. Az üvegre festett magyar szó betűit kapargatta valamivel, bicskával, késsel, művetalkotó szerszámmal. Halálos komolyan, sőt révülten dolgozott, akár egy Maros-menti Rodin, egy Michelangelo. Bámulói, mecénásai, megbízói bambán és szájtátva, pálinka- és diadalittasan figyelték bravúráját, történelmi súlyú ténykedését. Egy adott helyzet bátor módosítását. Egy veszélyesnek, nemzetgyalázonak vélt idegen szó kivégzését. A lenyakazását, felakasztását, avagy – más oldalról nézve – lovagi tornában a legyőzését, kitartó küzdéssel, ésszel, ügyességgel; az olajfesték jól megragadt az üvegen, nem hagyta magát. Elnéztem hosszan a bicskás bajnokot. Ritka látvány az ilyen. Nem a betűvakarás persze, mindennapos az Erdélyben, hanem a rituálé. A szertartás, mely szerint valóságosan, egyetlen szó legyilkolásával egy nyelvet semmisítenek meg – képletesen. Hogy boldogok legyenek. Borzongató és elképesztő ugyanis épp ez volt: jobb sorsra érdemes emberek tömeges maszlagolása. A xenofóbiás kielégülés kollektív örületének hihetetlen látványa a harmadik évezred küszöbén. *Mondo cane!* – villant agyamba az emberi butaság szenzációs filmes krónikája. Ím a folytatása, hol vagy Gualtiero Jacopetti? Cselényi Lászlót és társait sehol sem találok. Így nem örökítheti meg senki a betűkaparó vitéznek azt a bámulóját sem, akin megakadt a szemem. Középkorú, kopaszodó, gyűrött arcú férfiú volt. Mint aki borzalmas veszedelem közeledtét érzi, a fejéhez kapott, óbégatni kezdett, majd leroskadt a kövezetre. Kis ideig a fejét lógatta, majd szemét az égre szegezve rettentő üvöltésbe kezdett. Fájdalmas volt a hangja, nem csupán részeg. Istennek panaszolt valamit. Istentől kérte, hogy tüntessen el valakiket a földnek színéről.

Az üvegre mázolt magyar szó miatt szenvedett az az ember. Ordított hosszan, mint akit nyúznak. Mint akit lassú tűzű máglyán égetnek. Senki nem kérdezte: mi baja? Ne hívjon-e mentőt? Közelebből is meg szerettem volna nézni, de tömeges, diadalmas bravó kiáltás kapta el a figyelmemet. A már említett toronyblokk hetedik vagy nyolcadik emeletének szintjéről magyar feliratos tábla zuhant az útestre. Ennek szólt az örömkialtás. Zsákmányukat az alant várakozók menten tapodni kezdték, szétverték-szaggatták, darabjait ugrándoizva, gyönyörtől visítózva mutogatták, köpdösték, mert annak a táblának a felirata így szólt: Magyar sulit akarunk! Állítólag két magyar diáklány műve volt, akiket aztán a feldühödt bravók a hetedik emeletről akartak kidobni, a rendőrök azonban megmentették őket. De nem a lakást, ahol a táblát kirakták. Alant a járdáról nézhettem végig, hogy a hungarofóbiában szenvedők miként dobálták ki az útestre a bútorokat, könyveket, minden hajjigálható értéket. Báméskodtam, miközben engem is bámultak. Egy bőszülten virnyákoló kövér asszonyság rám mutatva kiabálta oda néhány férfiúnak: Nézzétek! Ő volt az! Ő szónokolt az imént ellenünk!

Pillanatok alatt körül vettek engem, s néztek fenyegetőleg. Egyetlen szó csörrent meg bennem: lincselés. Lábak mozdultak, karok nyúltak felém, a márciusi nap eltűnt az égről, érthető szavak után már hiába forgattam a fejem; csak hörgést, zihálást, vad-

kanfújtatást hallottam. A kör bezárult, menekülési lehetőség csak az ég iránt mutatkozott, ha szárnyam lett volna, más mesés, csodatételi reményem, vagy valaki, valami... Hát abban a pillanatban föltűnt a tömegből egy Toldi-termetű férfiú, s közelembbe jutván támadóim elébe vetette magát, karjaival egyet jobbra, egyet balra separt, és a kis időre megtisztult helyről gyorsan kirántott engem. Bátorságának és hatalmas természetének láttán a tömegben zavar s megszeppenés támadt, bántódás nélkül távoztunk. Nem így a televíziósok. Cselényi László ökölcspásóktól dagadt fejfel, Várszegi Károly törött csuklóval és tönkrezúzott kamerával került elő az üvegre festett magyar szó elleni háborúból. Hősi emlékmű kívánkozik a csata színhelyére.

* * *

Emlékezéseim utolsó gyertyaszálát gyújtom meg, aztán el is fuvintom rövidesen, köszönettel a rám pazarolt s nagyon drága, hisz egyetlen életükből kiszakított kölcsönidejükért, minék a törlesztésén igyekeztem legjobb szándékaimat összeszedve, tárgyam, vérzivatarokon át vonuló nyelvünk iránti alázattal és annak tudatában, hogy nem én választottam őt; ő választott engem, és nem boldog éveiben; szélkaszabolta állapotában, Heródes napjaiban, gyermekeink zsenge szavait üldöző korban. Ő választott engem, hogy tulajdonaként sorsát sorsomba fonjam, és Illyés Gyulával elmondhassam róla, hogy egyetlenegyként mi mindenünk a lerombolt templom álomkertjében, egy térkép mögé utalt ország ege alatt. Kék álhalál némaságából menekült nyelvem!

*Összemosolygás nyelve; a titkon
össze-világító könnyek nyelve; a bűség
nyelve; a föl nem adott hit
tolvaj-nyelve...*

.....
*csomagbordók, alkalmi favágók, mert
gyárba se jó...
nyelvvizsgát se megállt proli nyelve*

.....
*a rendőrőrsön azonnal
fölpofozott gyanúsított nyelve*

.....
*kassai zugárus, bukaresti cselédlány
bejruti prostituált szülelívó nyelve*

.....
Elhagytak szellemeid.

Keserű volt a költő lelke, jaj-sötét a szíve, mikor ezeket írta. Keserű volt a lelkem, jaj-sötét a szívem, mikor a nyolcvanas évek közepe táján édesapámmal, Isten nyugtassa meg, temetőlátogatóba mentünk a szomszéd falu határában. Látni akartuk: milyen is az, mikor egy temető már, úgymond: *nem üzemel*, kapuját végleg bezárják, az utolsó magyart is eltemették már. Ady nemzetföltő fájdalomában képle-

tesen írhatta, hogy ő az utolsó magyar; a mi novolyi atyánkfia ténylegesen is az volt, halálával megszűnt egy Árpád-kori település magyar közössége. Kipusztult nyelvünknek ott régóta didergő kis madárserege, a közülünk végleg eltávozottak édesanyjai hagyatéka. Szegről-végről rokonunk volt ez az utolsó sorsú novolyi magyar. Ő is átélhette egy hasonló sorsú asszony búcsúzó napjait a dél-angliai Cornwall-félszigeten. Őt Dally Pentreath-nak hívták, 1777-ben halt meg. Ő volt az utolsó ember, aki a cornisht, az írrel rokon kelta nyelvet beszélte. Sokat tűnődtem én akkor ezen. Meghalt Dally asszony. Meghalt egy nyelv. Álomban koporsót láttam a szülőfalu templomában. Oldalán ezüstös fehér betűk hirdették az elhunyt nevét. Így szólt az: *A magyar nyelv*. Élt ezer esztendőket. Elhunyt fojtogatás következtében. Koszorúk lila papírszalagjain is felirat minden nyelveken: Utolsó üdvözet a magyar nyelvnek. Adjon Isten tenéked örök nyugodalmat. Lehunytam a szemem, hogy ne lássam gyolcsfehér fagyott arcát, az ismerős, drága vonásait. Édes Néném, mondtam magamban, amit Mikes Kelemenről tanultam gyermekként a hűség nyelvén a hűség törvényéről. A halálhír természete szerint a másét mindig elfogadjuk, a magunkét el nem képzelhetjük, akár a végtelent. Az elképzelhetetlen ott feküdt előttem. Mikes után nékem is szívyszerlemem: Édes Néném.

Gyertyalobogás hullott az arcára.

Az eleven gyertyafény babrálta halott vonásait, amelyek anyám vonásai voltak, egész családomé, mindenkié, akitől csak egy igekötőt is ajándékba, kölcsönbe kaptam. Tegnap még eleven volt – ma már csak emlék. Nem lehetséges, mondtam az egyetlen lehetséges tagadást az időnek és balsorsunknak hóhérló keze láttán, a mindig megkésett javuló szándékkal. A halál: javít, talán csak azért is van, hogy be nem váltott szándékainkra figyelmeztessen. Főleg tartozásainkra. Fogadalmainkra nyelvünk védelmében. De most íme, elmegy az én nyelvem, amiként azt Herder úr meghirdette, én itt maradok a le nem rótt tartozásaimmal.

Hol vagytok, Bábel gyermekei? Kicsoda az köztetek, aki csak egyet is nem taszított rajta az elsőbbségi tülekedésben?! A bűneire fogtok hivatkozni – holott én a fegyvertelenség állapotában kaptam őt, acsarkodás és gőg nélkül, szívében csordultig telten megértéssel minden iránt, ami más, mindig készen szó-kéznyújtásra, gondváltásra, akkor is, ha szelíd jóreggeltjére nem jött válaszként az adjonisten.

Elnémultál, Édes Néném! A hangodon még mondani szerettem volna egyet-mást... valamit... talán a legfontosabbat. Ki kellett volna jutnunk együtt a homályból a fénybe. A legrosszabbkor hagytál itt, Édes néném: a legjobbban álmodott munkám elején. Tudhattad volna pedig, mennyire ragaszkodunk s ragaszkodom hozzád, akinek a mosolyát lestem egy életen át.

Édes Néném, ne hagyj el bennünket. Édes Néném, tenéklüled pangó vizek maradunk ellopott folyóink s a tovafutott patak nyomában.

Haláloed a halálok büntetése rajtunk.

Édes Néném, teveled meghaltunk itt mindahányan, külön-külön és együttesen, apraja, nagyja, koldusa, Krózsusa Kelemen minden ivadékának. Édes Néném, a félkarú, féllábú, a szemeszúrt világtalan nem csonkább a nyelvcsönkítőtnál. Édes Néném, nem mondd az enyészet nyelvén, hogy minden tagodat, ízidet elszedték

egymástól! Tagjaid és ízeid vagyunk. Erőre kapunk egy pillantásodtól is. Jer vissza közénk, és ezután megszűnünk a kéréstől, mind a bűntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Édes Néném, távozásoddal a természet rendje bukik föl: a galamb vércsefiat, mérges kígyót költ, a szarvastehén farkast fiadzik. Patkány az égen! Énekesmadár a patkány fészkeben. Méregméz és ugató halak. Szőlőtökén kukacfürtök, sündisznótermés a gyümölcsfáinkon, és varangyvirágok nyílnak a kertekben. Édes néném, akármint fordult a sorsunk, úgy voltunk teveled, menedékreménnyel, mint gyöngy a kagylójában, de szívünk most már az anyanyelv siralomháza.

Ravatalán Édes Néném szavaimat nem hallhatta.

Késő bánat a koporsó melletti bánat. De fényár támadt a templomhajóban, és azon akárha mennyei úton ereszkedtek volna alá, anyám lépdelt felém, oldalán a Gyermekek, Szavaink Nagyfejedelemségének kicsi vándora mindétig az oldalamon. Akkor megállt előttem, és így szólt anyám: gyermek nélkül nincs és nem lesz fel-támadásunk. Mondd utánam, Lacika: Édes Néném, ne unszold engem, hogy el-hagyjalak és visszatérjek téled...

S a bibliai Ruthnak szavaival kánonban folytatták ragaszkodásunk imáját: Mert ahová te mégy, oda megyek, ahol te megszállsz, ott szállok meg. Néped az én népem, és Istened az én Istenem. Ahol te meghalsz, ott akarok meghalni én is, ott temessenek el engem. Úgy bánják velem az Úr most és ezután is, hogy csak a halál választ el engem tőled.

Nagy csend támadt ekkor a templomban.

A ravatal és a reménytelenség felől válasz jött anyám szavaira s a vadonatúj gyermekhangra.

Édes Néném felemelkedett fektéből a ravatalon.

– Hát akkor jól van – mondta a fiatal életnek színeiben fölragyogva, látván maga mellett a gyermeket. – Nem bánom, ha szállást adtok, mielőtt elindulnék Zágón felé. Mert úgy szeretem Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont. Te pedig, te, gyermek, legyél a te becsületes nevednek mindig köteles, láncos, madzagos, zsinóros szolgálója, hogy nyugodt szívvel bárhol, bármikor elmondhasd: mert én vagyok, aki voltam, és leszek, aki vagyok.

Isten engem úgy segítjen. ❖